

УДК 373.5.016:57

Л. Процюк,
спеціалістка вищої кваліфікаційної категорії,
вчителька-методист біології,
Першотравенський ліцей Баранівської ТГ
e-mail: procyuk.1967@gmail.com

Реалізація діяльнісного підходу на уроках біології у 7-х класах Нової української школи за допомогою різнорівневих дидактичних завдань

Анотація. У статті розглянуто шляхи реалізації діяльнісного підходу на уроках біології у 7-х класах НУШ. Акцентовано увагу на підвищенні продуктивності навчання за допомогою дидактичних карток, необхідності використання диференційованих завдань під час виконання учнями різних видів робіт, що поділяються за рівнями складності. Розкрито, як за допомогою дидактичного матеріалу можна розвивати уміння та навички учнів, застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. Бо саме діяльнісний підхід забезпечує перехід традиційного навчання, коли здобувачі освіти засвоюють та запам'ятовують певний обсяг інформації, на процес застосування теоретичних знань на практиці, сприяє розвитку творчого потенціалу, готує до самостійного життя.

Ключові слова: форми організації навчальної діяльності учнів, діяльнісний підхід, диференційовані завдання, дидактичні картки, критичне мислення.

Постановка проблеми. «Найтонші джерельця, з яких наповнюється річка єдності навчання й виховання – це бажання дитини вчитися. Але як же відкрити оті джерельця, зробити так, щоб вони не замулилися? Чим попередити тривожне явище, з яким, на жаль, часто доводиться стикатися нам, педагогам: скажімо, дитина несла до школи вогник жаги до знань, але він хутко згас, натомість народився найстрашніший, найлютіший ворог навчання – байдужість?» – писав В. Сухомлинський. Коли зникає інтерес до навчання, то учень стає пасивним спостерігачем на уроці, знижуються його пізнавальні можливості, падає рівень навчальних досягнень. Ледарювання годинами, місяцями, роками призводить до зниження рівня розвитку здобувачів освіти. Тому сьогодні важливе навчання за діяльнісним підходом – тобто коли учні частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати вчителя, набувають компетентностей [1]. Як же здійснити реалізацію діяльнісного підходу, використовуючи дидактичні завдання різного рівня складності? Як поєднати діяльнісний підхід і диференційоване навчання? Які різнорівневі завдання можна використовувати на уроках біології у 7-х класах НУШ з метою залучення учнів до активної пізнавальної діяльності?

Аналіз досліджень і публікацій. Становлення нової системи біологічної освіти в Україні зумовило істотну зміну ролі вчителя. Якщо зовсім недавно головним завданням педагога було передати свої знання учням, то сьогодні – навчити дітей активності, інтенсифікувати освітній процес через навчально-пізнавальні дії. Сучасний учитель – це фасилітатор, модератор, тьютор, коуч, ментор, помічник, диригент, який скеровує навчальний процес у напрямку реалізації діяльнісного підходу. Ідеї цього підходу знайшли розвиток в основах Державного стандарту базової середньої освіти НУШ. Нова українська школа повинна стати середовищем навчання, де діти можуть розвивати навички, які стануть їм у пригоді в реальному житті набагато більше за теорію підручника [2].

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») передбачає всебічний розвиток цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, на основі яких збагачуватиметься інтелектуальний потенціал, духовність, культура населення, формуватиметься громадянин України, здатний до свідомого суспільного вибору. Реструктуризація загальноосвітньої школи спрямована на посилення самостійної дослідницької діяльності і, зокрема, диференціацію освітнього процесу, тобто вибір різних способів засвоєння матеріалу з метою підготовки майбутніх випускників до творчої праці. Діяльнісний підхід, орієнтований на особистісні та типологічні особливості здобувачів освіти, забезпечує здатність до навчання, потреби в самоосвіті, готовності генерувати ідеї та бажання шукати альтернативні рішення стандартних і проблемних ситуацій. Він є однією з характеристик системи освіти, яка пропонує комплекс прийомів, форм, методів і засобів навчання, що дозволяють максимально враховувати особистісні особливості учнів, їхні пізнавальні інтереси, ціннісні орієнтації та професійну спрямованість [3].

Про доцільність застосування диференційованого навчання пишуть такі науковці: С. Абрамова, Ю. Бабинський, Є. Голант, М. Гузик, Т. Сергієнко та інші. Теоретичні засади диференційованого навчання розглядають О. Братинич, А. Бурма, Г. Васьківська, А. Кірсанов, О. Савченко. Зокрема, сутність понять «диференційоване навчання», «диференційований підхід» висвітлено в публікаціях таких науковців і методистів: І. Антонова, Р. Білик, В. Бондар, І. Денисова, С. Дорожкін, А. Кірсанов, Н. Ковчин, А. Терещук, С. Покровська [4: 1].

Мета статті: розглянути диференційоване навчання як один із способів реалізації діяльнісного підходу на уроках біології в 7-х класах НУШ за допомогою дидактичних завдань різного рівня складності та навести приклади різнорівневих завдань, які можна використовувати у практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Реформування сучасної загальної середньої освіти у контексті Нової української школи передбачає створення умов для оптимального розвитку кожного учня або учениці, застосування відповідних форм, методів і засобів навчання. Зазначене мотивує впроваджувати діяльнісний підхід, поєднуючи його з диференційованим навчанням, яке ґрунтується на

виявленні та врахуванні індивідуальних особливостей школярів, позитивно впливає на засвоєння знань, формування умінь і навичок, сприяє оптимальному розвитку кожної особистості [4: 2]. Оновлена програма з біології забезпечує перехід від предметоцентризму до дитиноцентризму. Тому для реалізації мети навчання біології потрібно розв'язати протиріччя між організацією традиційного навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах та переорієнтацією освіти на продуктивні технології, форми, методи, що дозволяють реалізувати діяльнісний підхід до навчання. З метою розв'язання цих суперечностей необхідно шукати і впроваджувати науково обґрунтовані форми навчання, які забезпечують ефективність навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі викладання біології в 7-х класах НУШ [5]. Плануючи, проводячи чи аналізуючи урок, завжди слід враховувати індивідуально-психологічні особливості, інтереси, рівень розвитку інтелектуальної, емоційної та вольової сфер, можливості та здібності кожного учня. Слід пам'ятати, що ті вправи, які один виконує з легкістю, можуть викликати у інших труднощі. Різномірні вправи мають спільну дидактичну мету, але складність у них різна. Тому використання дидактичних завдань різного рівня складності дозволяє здійснювати диференційоване навчання через діяльність кожного учасника уроку.

Діяльнісний підхід – це спрямованість навчального процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти [6]. Саме діяльнісні методи навчання та викладання, як свідчать результати багатьох досліджень, ставлять учнів у центр освітнього процесу, забезпечують їх суб'єктність проти пасивного сприймання інформації – «простого запам'ятовування». Вони покращують розуміння та збереження школярами інформації, забезпечують розвиток їх когнітивних та метакогнітивних умінь, зокрема таких наскрізних умінь, як: розв'язувати проблеми, критично та системно мислити, приймати рішення, оцінювати ризики тощо. Діяльнісний підхід є одним із головних інструментів реалізації Концепції Нової української школи, механізмом запровадження Державного стандарту базової середньої освіти на всіх циклах навчання – адаптаційному (5–6 класи) та базовому предметному (7–9 класи) [7].

Використання на уроках біології різномірних завдань реалізує такі цілі:

Навчання через діяльність. Навчальна діяльність включає: завдання, дію, результат, самооцінку. Досягти цього можна, залучаючи всіх учнів класу до активної роботи на уроці.

Зв'язок із життям. Отримання кожним учнем знань через діяльність дозволить у майбутньому застосовувати ці вміння на практиці. Це стане основою продуктивної праці майбутніх випускників, підготує їх до самостійного життя.

Соціальність. Діяльнісний підхід відіграє важливу роль у формуванні соціально-активної особистості. Працюючи над виконанням завдань у парах, групах, учні вчаться співпрацювати, знаходити спільні рішення, висловлювати свої думки та прислухатися до думок інших. Це дозволить їм уникати конфліктів, що дуже важливо у наш час.

Підвищення пізнавальної активності. Учні повинні бути активними учасниками освітнього процесу, вчитися здобувати знання, а не отримувати готові. Вирішити це завдання можна, організовуючи самостійну пошукову діяльність здобувачів освіти, під час якої вони розв'язують пізнавальні завдання різного рівня складності, поєднуючи активні та інтерактивні прийоми навчання.

Здійснення мотивації. Кожен учень повинен бути вмотивований до вивчення біології. Досягнути цього можна, пропонуючи їм різні творчі завдання та нові форми роботи, створюючи умови, за яких вони перетворюються із об'єктів на суб'єктів діяльності. Діяльнісний підхід забезпечує підвищення мотивації, а мотивація в свою чергу спонукає до активності.

Створення позитивної атмосфери та ситуації успіху на уроці. Виконуючи спочатку прості, а потім усе складніші завдання, учні із середнім і низьким рівнями навчальних досягнень отримують задоволення від свого успіху. Завдяки диференційованому навчанню більш кмітливі діти можуть продемонструвати свою ерудованість, творчість, уміння критично мислити. Коли учні досягають успіхів, то це створює позитивну атмосферу на уроці. Навчання стає радісним і захоплюючим.

Право на вибір. Кожен учень має можливість самостійно обирати завдання, їх обсяг, складність, форми роботи: індивідуальну, в парах, групах.

Якісне засвоєння знань. Те, що виконується – запам'ятовується краще. До виконання завдань залучаються всі учні класу, що дозволяє підвищувати якість знань усіх без виключень.

При виборі форм, методів і засобів навчання, що забезпечують реалізацію цілей біологічної освіти, пріоритет віддаю методам самостійного здобуття знань і методам, спрямованим на реалізацію на практиці принципів активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. На своїх уроках використовую дидактичні завдання різного рівня складності, які сама розробляю. Хочу навести приклади деяких із них зі свого практичного посібника «Дидактичні завдання з біології різного рівня складності для 7-х класів НУШ», який закінчую розробляти. Картки містять різні інтерактивні завдання: доповни речення, схему; підкресли твердження, яке ставиш під сумнів; заповни таблицю; підпиши малюнок; установи відповідність; вибери характерні ознаки; склади пам'ятку; замалюй та підпиши тощо. Такі вправи розвивають критичне мислення, пробуджують інтерес до вивчення біології, спонукають до самоосвіти та саморозвитку, забезпечують всебічне та глибоке засвоєння матеріалу, допомагають систематизувати знання та перевірити їх на практиці. Робота

з дидактичними картками дозволяє реалізувати компетентнісний та діяльнісний підходи у НУШ. Завдання можуть виконуватися учнями індивідуально, в парах, групах, що сприяє формуванню комунікативних здібностей, розвиває вміння співпрацювати, знаходити спільні рішення, готує до життя. Їх можна використовувати на різних етапах уроку: мотивації, актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, рефлексії. Також при очній, змішаній або дистанційній формах навчання.

Тема. Жалкі – двошарові тварини.

1. Виберіть ознаки, характерні для поліпів та медуз.

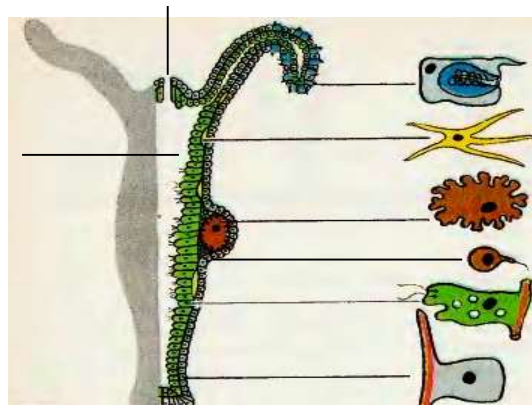
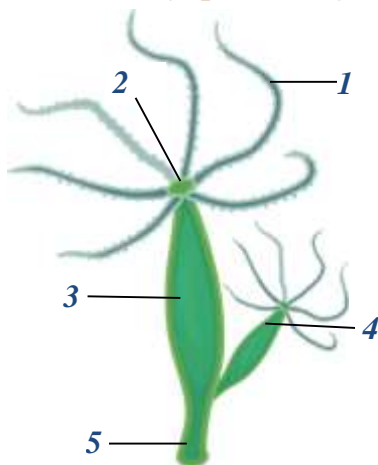
1. Ведуть прикріплений або малорухливий спосіб життя.
2. Тіло нагадує мішок. 3. Активно плавають у товщі води.
4. Тіло схоже на парасольку, по краях якої розташовані численні щупальці. 5. На верхньому полюсі тіла розташований ротовий отвір, оточений щупальцями.
6. У центрі ввігнутої частини парасольки є ротове стебельце з ротовим отвором на верхівці.

Поліпи:

Медузи:

2. Підпишіть зовнішню та внутрішню будову гідри.

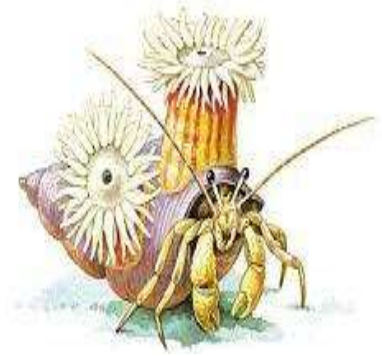
Зовнішня будова:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Внутрішня будова:

1. Ротовий отвір
2. Кишкова порожнина
3. Жалкі клітини
4. Нервові клітини
5. Травні клітини
6. Шкірно-м'язові клітини
7. Яйцеклітина
8. Сперматозоїд

3. Поясніть. Чому співіснування актинії та рака-самітника є взаємовигідним (мутуалістичним)?

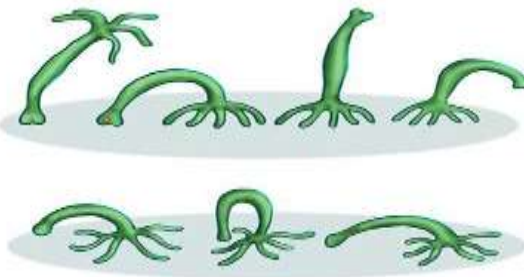
4. Установіть відповідність між типами клітин та їх функціями.

1. Жалкі клітини	А. Забезпечують регенерацію
2. Проміжні клітини	Б. Забезпечують рухи
3. Шкірно-м'язові клітини	В. Забезпечують прості рефлекси
4. Нервові клітини	Г. Виробляють травні соки
5. Травні клітини	Д. Захищають та уражають здобич
6. Залозисті клітини	Е. Захоплюють та перетравлюють їжу

1.	2.	3.	4.	5.	6.

5. Розгляньте малюнок, поясніть як рухається гідра.

6. Складіть пам'ятку «Мої дії при зустрічі з медузою».

Тема. Паразитичні одноклітинні евкаріоти. Профілактика паразитичних (інвазійних) захворювань людини.

1. Доповніть речення.

Організм, який оселяється в іншому та використовує його як середовище життя та джерело їжі _____.

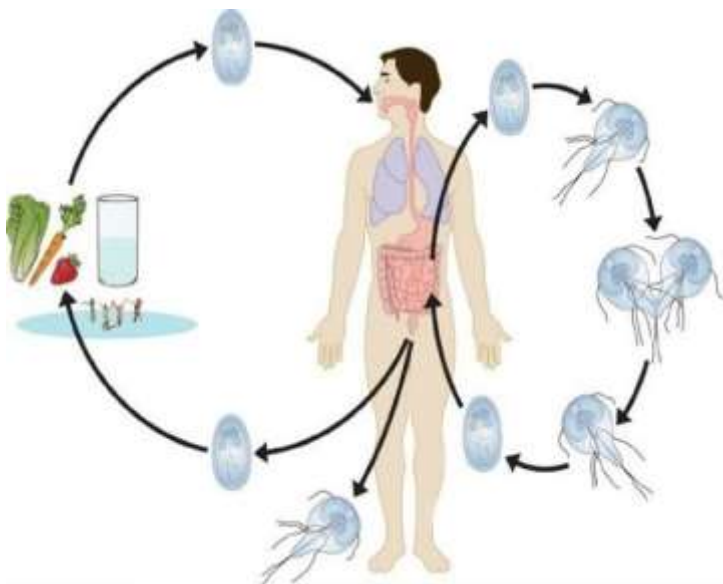

Різні форми співіснування організмів _____.

Організм, у якому або на якому живе паразит _____.

Особина, в організмі якої присутні збудники захворювання, але прояви хвороби відсутні _____.

2. Поясніть схему «Життєвий цикл лямблій».

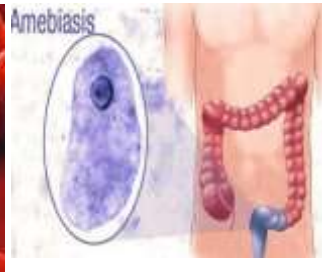
3. Складіть пам'ятку

«Профілактика зараження паразитичними одноклітинними евкаріотами».

Це повинен знати кожен !

4. Порівняйте паразитичних одноклітинних еукаріотичних тварин, заповніть таблицю.

Ознаки для порівняння	Малярійний плазмодій	Амеба дизентерійна	Лямблія
Захворювання, що спричиняє			
Шляхи зараження			
Симптоми захворювання			
Профілактика захворювань			

5. Установіть відповідність.

Малярійний плазмодій:

1

Амеба дизентерійна:

2

3

6

Лямблія:

4

5

7

Тема. Вищі спорові рослини. Папоротеподібні.

1. Підпишіть малюнок «Будова щитника чоловічого».

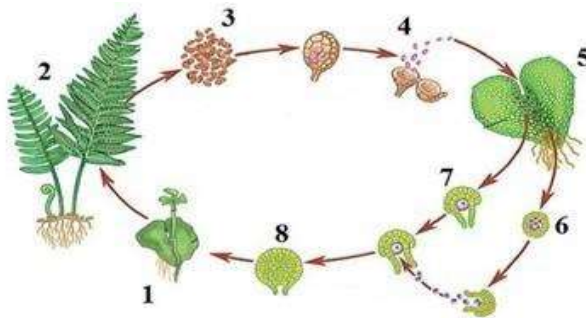
1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

2. Виберіть ознаки, характерні для

папоротеподібних. 1. Особина нестатевого покоління (спорофіт) має підземний пагін – кореневище. 2. Від кореневища відходять додаткові корені. 3. У цих рослин є весняні та літні пагони. 4. Над поверхнею ґрунту розташовані лише великі листки, що ростуть верхівкою, – вайї. 5. На нижній поверхні вайї розвиваються спорангії. 6. У життєвому циклі переважає гаметофіт. 7. У життєвому циклі переважає спорофіт. 8. Зі спори розвивається особина статевого покоління – заросток.

3. Розгляньте цикл розвитку щитника чоловічого та вкажіть, які стадії зображені під номерами.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

4. Поміркуйте.

Чому сьогодні ніхто не може знайти квітку папороті?

Висновок. Отже, практика показала, що діяльнісний підхід забезпечує підвищення мотивації та пізнавального інтересу до вивчення предмета. За час впровадження досвіду учні демонструють якісний рівень знань з біології. Робота з дидактичними картками сприяє активізації процесів сприйняття та запам'ятовування, розвиває критичне мислення, творчі здібності. Завдання різні за складністю, тому допомагають здійснювати диференційований підхід. Такі види робіт можна виконувати індивідуально, в парах, групах. Це створює невимушену атмосферу, вільне спілкування, налаштовує на виникнення позитивних емоцій, а це так само сприяє активному процесу розвивального навчання, ефективності комунікацій. Учитель тільки направляє, стимулює навчальний процес, допомагає встановити взаємодію між окремими учнями та їх групами, створює мікроклімат довіри, співпраці, співпереживання за результат спільної роботи. У кінцевому результаті здобувачі освіти не тільки краще засвоюють навчальний матеріал, а й удосконалюють прийоми самостійного оволодіння знаннями, комунікативної взаємодії. Саме за таких умов ми можемо навчати та виховувати особистості, підготовлені до нових викликів сучасного світу, готувати їх до самостійного життя, розвинути вміння долати труднощі, швидко адаптуватися та приймати конкретні рішення у певних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 19.08.2024).
2. Дмитренко О. Більше, ніж гра: діяльнісний підхід у Новій українській школі. URL: <https://osvita.ua/school/method/85081/> (дата звернення: 19.08.2024).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття)» від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text> (дата звернення: 19.08.2024).
4. Шевчук Л. М. Сутність та специфіка поняття «диференційоване навчання»: інформація для ознайомлення педагогів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723790/1/Шевчук_ЛМ_ПСП_2020.pdf (дата звернення: 21.08.2024).
5. Савустьяненко Т. Діяльнісний підхід під час вивчення біології. Харків : Основа, 2018.
6. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.08.2024).
7. Гура Т. Є. Діяльнісний підхід у базовій середній освіті: від педагогічної теорії до освітньої практики. *Нова українська школа у базовій середній освіті: впевнені кроки Запорізької області* : наук.-метод. посіб. 2022 р. URL: <https://znaayshov.com/News/Details/naukovo->

metodychnyi_posibnyk_nova_ukrainska_shkola_u_bazovii_serednii_osviti (дата
звернення: 21.08.2024).